

Leerdoelen leerlijnenpakket CED ZML

gekoppeld aan de ZIEN!-dimensies

Per ZIEN!-dimensie zijn nu de doelen uit de CED-lijnen (ZML) die betrekking hebben op sociaal-emotioneel functioneren opnieuw geordend. Voor elke ZIEN!-dimensie kun je inzien welke leerdoelen hierbij horen. Per groep/niveau kun je zien welke doelen relevant zijn.

Waarom een leerlijn?

Wil je een leerling of een groep extra ondersteuning bieden op een bepaalde dimensie? Het is soms een kunst om in te schatten welke facetten van de ZIEN!-dimensie de leerling wel beheerst en welke niet. En wat kun je verwachten van de leerling? Met behulp van de leerlijn kun je snel zien wat de leerling wel en niet laat zien, en wat logische vervolgstappen zijn in de ontwikkeling. Dat maakt het uitzoeken van een bijpassende handelingssuggestie en aanpak een stuk gemakkelijker.

Filteren

Het ZIEN!-profiel geeft al een indicatie welke dimensies aandacht behoeven en welke niet. Het is dus zeker niet nodig om voor elke leerling de leerlijn in te zetten. Ook is het niet nodig om alle leerdoelen aan te bieden. Leg bijvoorbeeld de leerlijn eens naast het ZIEN!-

profiel. Welke doelen wil je met deze leerling/groep behandelen? Wat heeft de leerling/groep nodig, en wat denk je dat goed werkt bij deze leerling/groep?

Handelingssuggesties binnen ZIEN!

Wanneer je naar één van de indicatie-uitspraken op groeps- of leerlingniveau gaat, zie je hier het bestand met de leerlijn bij de handelingssuggesties staan voor de betreffende ZIEN!-dimensie.

Scholing

Wanneer je je als team verder wilt bekwamen om aan de hand van het ZIEN!-profiel te beslissen waar je aan gaat werken en hoe je een plan opstelt, kun Dat leren we jou en het team graag tijdens een vervolgscholing! Je kunt er [hier](#) meer over lezen.

Bronnen

Voor het samenstellen van deze leerlijnen zijn de volgende CED-leerlijnen voor VSO (2012) gebruikt: Leren leren: *Ervaringen delen*; Leren taken uitvoeren: *Opkomen voor jezelf*; Leren functioneren in sociale situaties: *Omgaan met gevoelens, omgaan met je mogelijkheden/beperkingen, respectvol en verantwoordelijk omgaan met anderen, omgaan met conflicten*. En de Plancius leerlijnen *sociaal, emotioneel en taakontwikkeling*. Sommige leerdoelen uit de CED-leerlijnen zijn opgenomen bij meerdere ZIEN!-dimensies/leerlijnen.

Inhoudsopgave

Waarom een leerlijn?	1
Scholing.....	2
Bronnen.....	2
Betrokkenheid	4
Welbevinden	8
Sociaal initiatief	11
Sociaal flexibiliteit	18
Sociale autonomie.....	23
Impulsbeheersing.....	28
Inlevingsvermogen	31

Betrokkenheid

Leerlijn	A	B	P1	P2
<i>Emotioneel</i>				
<i>Sociaal</i>				
<i>Taakontwikkeling</i>				

Leerlijn	P3	P4	P5	P6
<i>Emotioneel</i>				
<i>Sociaal</i>				
<i>Taakontwikkeling</i>		Voert eigen activiteit uit naast een andere leerling	Gaat door met eigen handeling/activiteit wanneer de begeleider uit zicht is	

Leerlijn	1	2	3	4

Leerlijn	5	6	7	8
<i>Samenwerken en overleggen</i>	Werkt 5 minuten met een ander samen aan een bekende taak, op basis van een gegeven taakverdeling	Werkt 10 minuten met een ander samen aan een bekende taak, op basis van een gegeven taakverdeling	Werkt 20 minuten met een ander samen aan een bekende taak, op basis van een gegeven taakverdeling	Maakt voor een bekende taak (3-4 stappen) met een ander een taakverdeling en voert de taak samen uit
<i>Plannen en organiseren</i>	Werkt korte tijd zelfstandig aan een bekende, terugkerende taak	Weet wat hij moet doen als hij vastloopt (hanteert de afgesproken regel in plaats van afwachtende houding aan te nemen)	Bedenkt hoe hij een bekende taak gaat aanpakken en maakt een stappenplan (max. 3 stappen)	Bedenkt hoe hij een bekende taak gaat aanpakken en maakt een stappenplan (max. 4-6 stappen)

		Doet langere tijd zelfstandig een bekende, terugkerende taak	Onderscheidt bij twee taken welke het belangrijkste is Doet zelfstandig twee bekende, samenhangende taken achter elkaar	Onderscheidt bij drie taken welke het belangrijkste is Doet zelfstandig meerdere bekende, samenhangende taken achter elkaar
<i>Omgaan met druk en tegenslag</i>	Maakt zijn taken af, ook als hij ze niet leuk vindt	Probeert zijn taak nog een keer als het de eerste keer niet lukt	Zet zich in om zijn taak goed af te ronden	Gaat harder werken als hij zijn werk niet af dreigt te krijgen

Leerlijn	9	10	11	12
<i>Samenwerken en overleggen</i>	Maakt voor een bekende taak (3-4 stappen) met meer dan twee anderen een taakverdeling en voert de taak samen uit Geeft in een gesprek met leerkracht of stagecoördinator aan welke werkzaamheden hij graag wil doen			
<i>Plannen en organiseren</i>	Beschrijft hoe hij twee taken achter elkaar gaat doen in een taakplanning Schat in hoeveel taken hij kan doen in een half uur Begrijpt met welke regelmaat verschillende taken gedaan moeten worden Doet zelfstandig twee op zichzelf staande bekende taken na elkaar	Schat in hoeveel taken hij kan doen in een bepaalde tijd en maakt een taakplanning Voert afgesproken taken uit binnen een van tevoren bepaalde tijdsplanning Doet zelfstandig meerdere op zichzelf staande, bekende taken achter elkaar	Zet bij het maken van een tijdsplanning taken in een logische volgorde van uitvoering Voert gedurende een ochtend zelfstandig de taken die op zijn rooster staan achter elkaar uit	Zit op één lijn met de begeleiders over uit zich zelf beginnen aan een nieuwe taak
<i>Omgaan met druk en tegenslag</i>	Zet zich langere tijd in voor werk dat hij niet leuk vindt		Wordt niet humeurig wanneer hij lang achter elkaar moet werken Voert een taak zonder problemen opnieuw uit als deze niet goed is uitgevoerd	

Leerlijn	13	14	15	16
<i>Plannen en organiseren</i>	Schat in hoeveel taken hij kan doen in een ochtend en maakt een taakplanning	Schat bij onbekende taken in welke taak het belangrijkst is	Kiest bij het werken een lichaamshouding waarmee hij de taak langere tijd kan uitvoeren Houdt rekening met het feit dat hij moet werken (gaat niet tot laat stappen doorde weeks)	

Welbevinden

Leerlijn	A	B	P1	P2
<i>Emotioneel</i>			<p>Laat merken dat hij ergens angstig voor is (huilen, afwenden, opwinding)</p> <p>Laat merken dat er iets gebeurt dat hij fijn vindt (opwinding)</p> <p>Is te beïnvloeden/kalmeren bij angst en/of woede door een vertrouwd persoon</p>	
<i>Sociaal</i>				

Leerlijn	P3	P4	P5	P6
<i>Emotioneel</i>				Laat een gevoel van trots zien als hem iets lukt (klapt in zijn handen, wijst, lacht)
<i>Sociaal</i>				

Leerlijn	1	2	3	4
<i>Nieuw toegevoegd...</i>				
<i>Omggaan met gevoelens</i>	<p>Reageert zichtbaar op een prettige of onprettige ervaring</p> <p>Uit op een zichtbare manier blijdschap (lachen, zingen of huppelen)</p>			

Leerlijn	5	6	7	8
<i>Omgaan met gevoelens</i>			Gaat adequaat om met gevoelens van verlegenheid en onzekerheid Gaat adequaat om met zijn gevoelens van jaloezie (herkent jaloezie, doet geen gemene dingen)	

Leerlijn	9	10	11	12
<i>Omgaan met gevoelens</i>	Gaat adequaat om met gevoelens van verlies en rouw (uit zich, praat erover als hij daar behoefte aan heeft)	Gaat adequaat om met gevoelens van eenzaamheid (praat erover, zoekt gezelschap)	Praat met een vertrouwd iemand over zijn seksuele gevoelens Gaat adequaat om met gevoelens van schaamte	Gaat adequaat om met gevoelens van schuld en spijt (probeert recht te zetten, accepteert situatie waaraan niets te veranderen is)
<i>Omgaan met mogelijkheden/beperkingen</i>	Accepteert het gebruik van bepaalde hulpmiddelen			
<i>Omgaan met druk en tegenslag</i>				Geeft het aan als de werkdruk voor hem te hoog wordt

Leerlijn	13	14	15	16
<i>Omgaan met mogelijkheden/beperkingen</i>	Praat met vertrouwde personen op een open manier over zijn handicap			Praat met minder bekende personen op een open manier over zijn beperking/stoornis
<i>Omgaan met druk en tegenslag</i>	Geeft aan hoe hij het best om kan gaan met een hoge werkdruk			

Sociaal initiatief

Leerlijn	A	B	P1	P2
<i>Emotioneel</i>			Ontdekt dat hij met zijn lichaam dingen in gang kan zetten (geluiden maken, bewegingen)	Is actief bezig in een vertrouwde omgeving als een vertrouwd persoon nabij is
<i>Sociaal</i>			Trekt actief de aandacht van een vertrouwd persoon in zijn blikveld met gericht kijken, (hard) geluid maken, bewegen, en/of aanraken	Trekt de aandacht of wendt zich af wanneer een persoon in zijn blikveld komt Herhaalt activiteit/geluid/beweging bij (positieve) reactie van een ander
<i>Spelontwikkeling</i>				Kijkt/reikt verwachtinsvol naar een persoon/materiaal/activiteit (Onderzoekt met meerdere zintuigen een voorwerp/sensopatische materialen (ronddraaien, weggoeien))

Leerlijn	P3	P4	P5	P6
<i>Emotioneel</i>	Gaat op zoek naar een voorwerp/persoon die zojuist	Ontdekt mogelijkheden met zijn lichaam in de omgeving (rennen, stampen)	Durft een stukje bij een vertrouwd persoon vandaan	Zoekt enige tijd naar verstopte voorwerpen (ongeveer een minuut)

	<p>uit zijn gezichtsveld is gehaald</p> <p>Wijst naar een object (op afstand) dat hij wil hebben</p> <p>Herhaalt handelingen die reactie opleveren</p>	<p>Gaat op onderzoek uit in een vertrouwde omgeving wanneer een vertrouwd persoon even weg is</p>	<p>te gaan (de klas uit, naar buiten)</p>	
<i>Sociaal</i>	<p>Trekt actief de aandacht van een vertrouwd persoon buiten zijn blikveld met gericht kijken, geluid maken, bewegen en/of aanraken</p> <p>Maakt op een gepaste manier fysiek contact (aaien)</p>		<p>Trekt actief de aandacht van andere leerlingen</p>	<p>Imiteert gedrag van volwassenen (in speelgoedtelefoon brabbelen)</p>
<i>Taakontwikkeling/spelontwikkeling</i>	<p>Verwacht een reactie uit de omgeving (blokje weggooien en dit terug verwachten)</p> <p>Gaat op zoek (kijken/toenaderen) naar voorwerp/persoon die zojuist uit zijn gezichtsveld is gehaald</p> <p>Onderzoekt en probeert meerdere mogelijkheden van een voorwerp uit (doos</p>	<p>Vraagt actief om een reactie uit de omgeving (geluiden, gericht kijken)</p> <p>Speelt 'geven en nemen' spelletjes (blokje geven, kind heeft blokje weer terug) met een volwassene</p>		<p>(ontdekt nieuw spelmateriaal zonder dat het is geïntroduceerd)</p> <p>Speelt onder begeleiding met een ander kind met concreet materiaal (de bal naar elkaar rollen, blokjes stapelen)</p>

	op zijn kop, vinger ergens insteken)			
--	--------------------------------------	--	--	--

Leerlijn	1	2	3	4
<i>Ervaringen delen</i>	Trekt met geluid, gebaar of mimiek actief aandacht als hij iets wil zeggen	Wijst naar of benoemt een voorwerp dat hij een ander wil laten zien (bal, mooi)	Noemt een naam om de aandacht van de ander op iets te vestigen (Tim, kijk!)	Vertelt in de kring over iets dat hij zojuist op school heeft meegemaakt (korte tijd ertussen)
<i>Omgaan met gevoelens</i>	Reageert zichtbaar op een prettige of onprettige ervaring Uit op een zichtbare manier blijdschap (lachen, zingen of huppelen)	Uit passief en/of actief zijn gevoelens en wijst naar de aanleiding.	Uit gevoelens van angst. Uit gevoelens van verdriet en vraagt om te troosten.	
<i>Respectvol en verantwoordelijk omgaan met anderen</i>			Zegt sorry wanneer iemand hem er op wijst Bedankt een ander als hij iets krijgt	Zegt sorry wanneer dit gepast is
<i>Omgaan met conflicten</i>				Komt op voor een leerling die in groepsverband gepest wordt (haalt hulp, probeert te bemiddelen)

Leerlijn	5	6	7	8
-----------------	----------	----------	----------	----------

<i>Ervaringen delen</i>	<p>Vertelt in de kring (aan het einde van de dag) wat hij die dag op school heeft meegemaakt</p> <p>Vertelt een ander iets als een geheimpje</p> <p>Vraagt een bekende naar zijn gevoelens (waarom huil je?)</p>	<p>Vertelt van welke specifieke situaties hij boos, verdrietig of bang wordt</p> <p>Vertelt over iets dat hij heeft beleefd en hoe hij zich daarbij voelde</p>	<p>Vertelt over een buitenschoolse ervaring</p> <p>Deelt een soortgelijke ervaring met anderen (ik ben daar ook wel eens geweest)</p>	<p>Legt zijn gevoel richting een ander uit</p> <p>Vraagt een ander naar een (buiten)schoolse ervaring (hoe was het in de dierentuin?)</p> <p>Vertelt wat hij die week op zijn stage heeft gedaan</p>
<i>Opkomen voor jezelf</i>	Vertelt of hij een activiteit alleen of samen wil doen en met wie			
<i>Omgaan met gevoelens</i>			Geeft adequaat aan dat hij zich wel of niet prettig voelt	
<i>Respectvol en verantwoordelijk omgaan met anderen</i>	Geeft een complimentje over het uiterlijk of een werkje (mooie jas, mooi schilderij)	<p>Nodigt een vriend uit om mee te doen</p> <p>Deelt uit zichzelf iets met een ander</p>	Zegt als een medeleerling wordt overgeslagen (hij heeft niets gehad)	<p>Komt voor een ander op (hij heeft het niet gedaan, hij heeft gelijk)</p> <p>Vraagt een bekende naar zijn wensen</p> <p>Betrekt een leerling die alleen is bij een activiteit</p>
<i>Omgaan met conflicten</i>	Biedt zijn excuses aan wanneer dit gevraagd wordt (met oogcontact)	<p>Biedt zijn excuses aan (met oogcontact) en past zijn gedrag daarna aan</p> <p>Vertelt waarom hij boos is op een ander</p>		

	Geeft verbaal aan dat de ruzie voorbij is (sorry, over?, vrienden?)			
<i>Samenwerken en overleggen</i>	Spreekt een vooraf afgesproken persoon aan als hij een probleem met een taak heeft	Spreekt een vooraf afgesproken persoon aan als hij een probleem met een taak heeft		

Leerlijn	9	10	11	12
<i>Ervaringen delen</i>	Vertelt wat hij die week op zijn stage heeft gedaan	Stelt een wedervraag om ervaringen te delen (en hoe vond jij het schoolfeest?) Vertelt gedetailleerd over ervaringen die hij op zijn stage opdoet		Vraagt gericht naar hoe een ander zou handelen in een meegemaakte situatie (wat zou jij doen?)
<i>Omgaan met gevoelens</i>	Gaat adequaat om met gevoelens van verlies en rouw (uit zich, praat erover als hij daar behoefte aan heeft)	Gaat adequaat om met gevoelens van eenzaamheid (praat erover, zoekt gezelschap)		
<i>Omgaan met je mogelijkheden/beperkingen</i>		Zoekt in een vertrouwde omgeving een oplossing als iets door zijn handicap niet lukt (inzet andere zintuigen, lichaamsdelen, hulpmiddelen)	Vraagt om extra uitleg/ tijd/ ruimte als hij tekort komt	
<i>Respectvol en verantwoordelijk omgaan met anderen</i>	Geeft een complimentje over een handeling of gedrag	Komt voor een leerling op die wordt gepest	Biedt zijn excuses aan als hij een geheim heeft verklapt	Vraagt iemand die niemand heeft om mee te doen met een groepsactiviteit

	Reageert op een complimentje			
<i>Omgaan met conflicten</i>				Zoekt hulp bij de juiste persoon als een ruzie uit de hand loopt
<i>Samenwerken en overleggen</i>				Maakt een praatje met collega's tijdens pauzes Stelt collega's vragen over het werk
Leerlijn	13	14	15	16
<i>Ervaringen delen</i>	Deelt met een ander ervaringen met een moeilijke situatie (ik weet niet wat ik moet doen als)			
<i>Opkomen voor jezelf</i>			Vraagt collega's om hulp over hoe hij iets kan aanpakken Vraagt hulp aan de juiste persoon (iemand die hem echt kan helpen)	
<i>Omgaan met je mogelijkheden/beperkingen</i>	Spreekt mensen erop aan als ze teveel hulp bieden Geeft aan dat en hoe hij graag geholpen wil worden (benaderingswijze, hulpmiddelen)	Zoekt een oplossing als iets door zijn handicap niet lukt (inzet andere zintuigen, lichaamsdelen, hulpmiddelen)	Deelt ervaringen en tips met mensen die dezelfde moeilijkheden tegenkomen als hij Vertelt wat zijn beperking/stoornis inhoudt en wanneer hij in de klas merkt dat hij dit heeft	

<p><i>Respectvol en verantwoordelijk omgaan met anderen</i></p>	<p>Reageert adequaat als door hem iets is misgegaan (excuses aanbieden, proberen oplossing te verzinnen)</p> <p>Troost een leerling die gepest wordt</p>	<p>Biedt zijn excuses aan als hij een ander gekwetst heeft</p>	<p>Komt op voor een leerling die gepest wordt</p> <p>Gaat aardig om met leerlingen die anders zijn dan anderen (niet pesten, betrekken bij activiteiten, complimenten geven)</p>	<p>Komt op voor een leerling die in groepsverband gepest wordt (haalt hulp, probeert te bemiddelen)</p>
<p><i>Omgaan met conflicten</i></p>				<p>Voorkomt ruzie door de ander tijdig aan te geven dat hij te ver gaat</p> <p>Bemiddelt bij een ruzie tussen anderen</p>

Sociaal flexibeliteit

Leerlijn	A	B	P1	P2
<i>Emotioneel</i>			<p>Is te beïnvloeden/kalmeren bij angst en/of woede door een vertrouwd persoon</p> <p>Laat zich kalmeren door een vertrouwd persoon die op afstand toespreekt</p>	<p>Verdraagt het verblijf in een omgeving met meerdere prikkels (lawaaierige omgeving)</p> <p>Verdraagt de overgang van de ene ruimte naar een andere ruimte</p> <p>Laat zich kalmeren door een bekende gewoonte (aai over het hoofd)</p>
<i>Sociaal</i>			(Reageert op de eigen naam als een vertrouwd persoon hem roept/aanspreekt)	

Leerlijn	P3	P4	P5	P6
<i>Emotioneel</i>	Laat zich kalmeren door een vertrouwd voorwerp die een ander aanreikt (knuffel, lapje)	<p>Is te beïnvloeden bij verdriet, angst, pijn, door een minder vertrouwd persoon (andere leerkracht)</p> <p>Zoekt iets vertrouwds om zichzelf gerust te stellen (knuffel, lapje)</p>	<p>Verdraagt de afwezigheid van een vertrouwd voorwerp/handeling in een vertrouwde omgeving om tot rust te komen (korte tijd zonder knuffel/lapje)</p> <p>Is te beïnvloeden om de eigen wil los te laten</p>	

<i>Sociaal</i>	Staat op verzoek een voorwerp af	Voert een bekende alledaagse opdracht uit (op stoel gaan zitten) Luistert als een vertrouwd persoon zegt dat iets niet mag	(Imiteert/doet mee met dagelijkse handelingen (huishoudelijke taakjes))	Voert een minder bekende opdracht uit (iets terug leggen op aangewezen plaats)
<i>Taakontwikkeling/spelontwikkeling</i>		Accepteert het wanneer een persoon een onbekende handeling met materiaal voordoet Accepteert spelinmenging door een volwassene Speelt 'geven en nemen' spelletjes (blokje geven, kind geeft blokje weer terug) met een volwassene	Staat open voor geïntroduceerd nieuw materiaal (kijkt naar, voelt) Reageert op spelinmenging door een volwassene (meedoen)	Accepteert variatie op een opdracht (zelfde handeling- divers materiaal; kaarten in een doos – handoeken in een doos) Accepteert variatie in een opdracht (ander materiaal en handeling, kaarsen in een doos – tafels afvegen met een doekje) Speelt onder begeleiding met een ander kind met concreet materiaal (de bal naar elkaar rollen, blokjes stapelen)

Leerlijn	1	2	3	4
<i>Nieuw toegevoegd</i>	Accepteert dat een ander naast hem speelt			

<i>Respectvol en verantwoordelijk omgaan met anderen</i>		Deelt iets met een ander als hem dit gevraagd wordt (schuift op, staat speelgoed af)		
--	--	--	--	--

Leerlijn	5	6	7	8
<i>Respectvol en verantwoordelijk omgaan met anderen</i>			Doet soms waar een medeleerling zin in heeft (stelt eigen wensen uit)	Vraagt een bekende naar zijn wensen
<i>Omgaan met conflicten</i>		Aanvaardt excuses van een ander		Gaat bij een ruzie in op wat de ander zegt Verzint een oplossing bij ruzie
<i>Samenwerken en overleggen</i>				Maakt voor een bekende taak (3-4 stappen) met een ander een taakverdeling en voert de taak samen uit

Leerlijn	9	10	11	12
<i>Ervaringen delen</i>		Stelt een wedervraag om ervaringen te delen (en hoe vond jij het schoolfeest?)		Vraagt gericht naar hoe een ander zou handelen in een meegemaakte situatie (wat zou jij doen?)
<i>Omgaan met gevoelens</i>				Toont respect voor de gevoelens van een ander
<i>Respectvol en verantwoordelijk omgaan met anderen</i>	Houdt rekening met de voorkeur van een ander			

<i>Omgaan met conflicten</i>	Benoemt verschillende oorzaken en oplossingen bij ruzie	Benoemt vormen van hulp bij ruzie tussen anderen (voorstel doen, zeggen wie gelijk heeft, een derde erbij halen) Sluit een compromis		Luistert bij een ruzie naar wat de ander zegt
<i>Samenwerken en overleggen</i>	Maakt voor een bekende taak (3-4 stappen) met meer dan twee anderen een taakverdeling en voert de taak samen uit Overlegt met anderen als hij vastloopt bij een taak	Wijkt af van de taakverdeling als hij merkt dat de ander hulp nodig heeft Zit op één lijn met de begeleiders of hij een recent uitgevoerde taak goed gedaan heeft	Wijkt af van de taakverdeling om te zorgen dat hij beter gelijk loopt met de andere leerling om te kunnen samenwerken	Maakt een taakverdeling waarbij hij rekening houdt met de kwaliteiten van zichzelf en van een ander Vraagt gericht naar hoe een ander zou handelen in een situatie die hij binnenkort gaat meemaken (eerste dag op stage, nieuwe sport) Zit op één lijn met de begeleiders over goede omgang met zijn collega's
<i>Plannen en organiseren</i>				Zit op één lijn met de begeleiders over uit zichzelf beginnen aan een nieuwe taak
<i>Omgaan met druk en tegenslag</i>	Kan omgaan met eigen fouten door dit met de coach te bespreken	Blijft beleefd als hij kritiek krijgt op zijn functioneren		

Leerlijn	13	14	15	16
<i>Omgaan met je mogelijkheden/beperkingen</i>		Accepteert hulp van minder bekende personen		
<i>Respectvol en verantwoordelijk omgaan met anderen</i>	Reageert op een leuk voorstel van een ander door samen een plan te maken	Maakt samen goede afspraken over ruilen en lenen en houdt zich hieraan		Komt op voor een leerling die in groepsverband gepest

				wordt (haalt hulp, probeert te bemiddelen) Merkt het wanneer een ander zich gekwetst voelt en stemt zijn gedrag hierop af
<i>Omgaan met conflicten</i>	Benoemt verschillende oorzaken en oplossingen bij (het ontstaan van een) ruzie	Luistert naar een medeleerling wanneer de ander een voorstel doet over een oplossing	Onderhandelt met een medeleerling over een oplossing bij ruzie Benoemt vormen van hulp bij ruzie tussen anderen (voorstel doen, zeggen wie gelijk heeft, een derde erbij halen)	Bedenkt een compromis Verwoordt beide standpunten bij ruzie tussen zijn partij en een tegenpartij
<i>Omgaan met druk en tegenslag</i>		Reageert op negatieve feedback (door (te zeggen) iets te proberen te veranderen)		

Sociale autonomie

Leerlijn	A	B	P1	P2
<i>Emotioneel</i>			Geeft zijn voorkeur voor bepaalde prikkels aan (wil aan bepaalde dingen ruiken of ze aantikken, produceert bepaalde geluiden)	Laat merken dat hij iets niet wil of niet leuk vindt (door jammeren, afwenden, voorwerp wegduwen, hoofd wegdraaien, mond dichthouden bij eten) Duidt aan dat hij een object wil hebben (kijken, reiken)
<i>Sociaal</i>				Duwt de hand van een ander weg als hij een voorwerp wil houden
<i>Taakontwikkeling/spelontwikkeling</i>				Laat zijn afkeer zien voor voorwerpen/materialen (afwenden, huilen)

Leerlijn	P3	P4	P5	P6
<i>Emotioneel</i>	Geeft een consequente reactie op iets dat hij wel/niet wil (bepaald speelgoed altijd wegduwen)	Doet iets vertrouwds om zichzelf gerust te stellen (wiegen, afwenden, naar rusthoek gaan) Schudt nee om zijn wil uit te drukken	Maakt een keuze tussen iets lekkers en iets nieteetbaars (jam of lego) Maakt een keuze tussen iets lekkers en iets vies (citroen of suiker)	Maakt een keuze tussen twee lekkere dingen (pindakaas of jam)

		<p>Doet meerdere pogingen om zijn zin te krijgen/aan zijn behoeften te voldoen</p> <p>Protesteert wanneer hij niet krijgt wat hij wil</p> <p>Maakt een keuze tussen iets lekkers of niets (wel of geen banaan)</p>		
<i>Sociaal</i>		Legt beslag op gewenste voorwerpen	<p>Zet de ander in om eigen wens te vervullen (ander als verlengstuk van zichzelf)</p> <p>(Brengt een boodschap over aan een ander (nonverbaal/verbaal))</p>	<p>Maakt zijn wil duidelijk aan andere leerlingen</p> <p>Maakt duidelijk dat hij hulp nodig heeft</p>
<i>Taakontwikkeling/spelontwikkeling</i>	Laat zijn voorkeur op dat moment zien voor voorwerpen/materialen (kijken/reiken naar; voorkeur kan per moment verschillen)	Geeft op eigen initiatief een voorkeur aan voor materialen/voorwerpen (op vrij moment zelf een zacht kussen pakken)	Laat materiaal niet zomaar van zich afpakken	

Leerlijn	1	2	3	4
<i>Opkomen voor jezelf</i>	Laat niet zomaar een voorwerp van zich afpakken	Gaat in tegen een verzoek van een ander (heeft een eigen wil)	Zegt 'nee' tegen een zeer onredelijk verzoek, ook na aandringen	Vertelt of hij een activiteit alleen of samen wil doen en met wie als de begeleider hiernaar vraagt

			Zegt het tegen een ander als die iets doet wat hij niet leuk vindt (niet doen, mag niet) Zegt tegen een ander dat hij iets van hem wil hebben (Tim suiker)	
--	--	--	---	--

Leerlijn	5	6	7	8
<i>Opkomen voor jezelf</i>	Vertelt of hij een activiteit alleen of samen wil doen en met wie	Zegt het als hij wordt overgeslagen of als iets dat beloofd is vergeten wordt	Komt voor zijn mening uit in een één op één gesprek zonder een reden te geven Zegt het de ander als diegene onaardig doet	Vertelt de reden als hij een voorstel van een ander afslaat Benoemt dat hij iets per ongeluk heeft gedaan
<i>Omgaan met conflicten</i>			Vertelt na een ruzie waarom hij iets heeft gedaan	
<i>Samenwerken en overleggen</i>			Zoekt een ander op om hem aan een afspraak te herinneren als deze zich hier niet aan houdt	

Leerlijn	9	10	11	12
<i>Opkomen voor jezelf</i>	Komt voor zichzelf op wanneer hij onjuist behandeld wordt	Zegt dat hij het eens/ niet eens is met de mening van een ander in groepsverband zonder motivatie	Herkent of een ander iets expres of per ongeluk heeft gedaan	Geeft in een één op één gesprek een afwijkende mening Spreekt een collega er op aan als deze zich niet aan de

	Geeft een motivatie voor zijn mening in een één op één gesprek			afsprake houdt zonder ruzie te maken
<i>Omgaan met mogelijkheden/beperkingen</i>			Vraagt om extra uitleg/ tijd/ ruimte als hij tekort komt	Maakt afspraken met zijn omgeving over welke hulp hij nodig heeft
<i>Samenwerken en overleggen</i>		Geeft aan zijn collega's aan welke werkzaamheden hij graag wil doen	Durft voor zichzelf op te komen in een stagesituatie (zeggen dat je aan de beurt bent)	Maakt een taakverdeling waarbij hij rekening houdt met de kwaliteiten van zichzelf en van een ander
<i>Plannen en organiseren</i>				Zit op één lijn met de begeleiders over uit zichzelf beginnen aan een nieuwe taak

Leerlijn	13	14	15	16
<i>Opkomen voor jezelf</i>	Vertelt op een rustige manier dat hij onterecht wordt beschuldigd Vertelt wat hij voelt als een ander (collega) onaardig doet of hem ten onrechte beschuldigt	Zegt het als hij op dat moment niet over zijn gevoelens wil praten Zegt op een adequate manier tegen een volwassene dat hij aan de beurt is (in een winkel, aan loket) Maakt op zijn stageplaats zijn eigen mening duidelijk en geeft een motivatie voor zijn mening	Komt voor zichzelf op in een relatie of verkering	Komt voor zichzelf op bij ongewenste intimiteiten door dit te zeggen Spreekt een begeleider er op een adequate manier op aan als deze zich niet aan de afspraken houdt Durft in een groep collega's een afwijkende mening te geven

<i>Omgaan met je mogelijkheden/beperkingen</i>	Geeft aan dat en hoe hij graag geholpen wil worden (benaderingswijze, hulpmiddelen Doet zelf wat hij zelfstandig kan (geeft niet te snel iets uit handen)	Geeft verschillen in karakter aan tussen hemzelf en anderen (geduldig, eerlijk)	Vertelt wat zijn beperking/ stoornis inhoudt en wanneer hij in de klas merkt dat hij dit heeft	Geeft verschillen in beperkingen/ stoornissen aan tussen hemzelf en anderen
<i>Respectvol en verantwoordelijk omgaan met anderen</i>				Komt op voor een leerling die in groepsverband gepest wordt (haalt hulp, probeert te bemiddelen) Geeft zijn mening over 'wat hoort en wat niet hoort'
<i>Samenwerken en overleggen</i>	Spreekt een ander er op aan als deze zich niet aan de afspraak houdt zonder ruzie te maken	Geeft feedback op werk van anderen		Besprekt met anderen hoe hij zijn project heeft aangepakt
<i>Plannen en organiseren</i>				Houdt overzicht in een werksituatie en stuurt de anderen aan

Impulsbeheersing

Leerlijn	A	B	P1	P2
<i>Emotioneel</i>				
<i>Sociaal</i>				

Leerlijn	P3	P4	P5	P6
<i>Emotioneel</i>		Gaat door met zijn activiteit wanneer een vertrouwd persoon uit zijn omgeving gaat		
<i>Sociaal</i>				

Leerlijn	1	2	3	4
<i>Omgaan met gevoelens</i>		Toont blijdschap zonder anderen daarmee vervelend te storen.		
<i>Omgaan met conflicten</i>			Beheerst zich als hij boos is wanneer dit van hem gevraagd wordt	Benoemt waarom hij een ander geen pijn mag doen

Leerlijn	5	6	7	8
<i>Omgaan met gevoelens</i>				Toont verschil in omgang met familie, vrienden, kennissen, collega's en vreemden (aanspreektoon, vertrouwen)

<i>Respectvol en verantwoordelijk omgaan met anderen</i>		Kent meerdere manieren om iemand te troosten (stil maar, arm omslaan, zakdoek halen)		Trekt zich terug (accepteert) als een ander met rust gelaten wil worden of geen hulp wil
<i>Omgaan met conflicten</i>	Uit zijn boosheid zonder anderen fysiek pijn te doen	Biedt zijn excuses aan (met oogcontact) en past zijn gedrag daarna aan Benoemt manieren om rustig te blijven als hij boos is (diep ademhalen, weglopen)	Laat een ander uitpraten bij het oplossen van een ruzie	Corrigeert zijn gedrag als hij weet dat hij ongewenst gedrag vertoont (houdt op met mopperen)
<i>Samenwerken en overleggen</i>	Weet wanneer de ander beschikbaar is voor hulp en wanneer niet	Weet in elke situatie wie en wanneer hij om hulp mag vragen volgens de afgesproken regels		
<i>Plannen en organiseren</i>	Rondt een taak af als de begeleider het signaal geeft te stoppen	Rondt een taak af als de tijd verstreken is, bij een afgesproken tijdsplanning	Wisselt, tijdens het doen van twee taken, van taak op een afgesproken tijdstip	Wisselt, tijdens het doen van drie taken, twee keer van taak op twee afgesproken tijdstippen

Leerlijn	9	10	11	12
<i>Ervaringen delen</i>			Maakt onderscheid tussen wat hij aan bekenden en onbekenden vertelt Praat met medemensen over zijn sociale leven	
<i>Omgaan met gevoelens</i>	Gaat adequaat om met gevoelens van verliefdheid (uit verliefdheid, valt een ander er niet mee lastig) Gaat adequaat om met gevoelens van nervositeit en	Vertelt waarom hij eerlijk moet zijn Is eerlijk in situaties waarin dit moet		

	onrust (heeft geduld, zoekt oplossing om rustig te worden)			
<i>Omgaan met conflicten</i>	Vermijdt gedragingen die bij anderen boze reacties oproepen		Vermijdt tijdig situaties die frustratie bij hem oproepen	Luistert bij een ruzie naar wat de ander zegt
<i>Samenwerken en overleggen</i>			Vraagt gericht naar hoe een ander zou handelen in een meegemaakte situatie (wat zou jij doen?) Heeft besef van zijn positie als stagiair (niet te amicaal doen)	

Leerlijn	13	14	15	16
<i>Respectvol en verantwoordelijk omgaan met anderen</i>		Gaat adequaat om met gevoelens van verliefdheid (uit verliefdheid, valt een ander er niet mee lastig)		Reageert vriendelijk wanneer een ander hem iets voorstelt wat hij niet leuk vindt
<i>Omgaan met conflicten</i>	Corrigeert zijn gedrag als hij weet dat hij ongewenst gedrag vertoont Wacht met het oplossen van ruzie tot zijn emoties zijn bedaard Gaat adequaat om met gevoelens van afkeer	Luistert naar een medeleerling wanneer de ander een voorstel doet over een oplossing Blijft rustig wanneer een ander boos reageert of hem beschuldigt	Gaat adequaat om met gevoelens van haat (erkent haatgevoelens en reageert agressie op een andere manier af) Gaat adequaat om met gevoelens van schuld en spijt (probeert recht te zetten, accepteert situatie waaraan niets te veranderen is)	Voorkomt ruzie door de ander tijdig aan te geven dat hij te ver gaat Benoemt wat hij bij een ruzie acceptabel gedrag vindt en wat hij te ver vindt gaan Benoemt dat een meningsverschil niet tot ruzie hoeft te leiden

Inlevingsvermogen

Leerlijn	A	B	P1	P2
<i>Emotioneel</i>				
<i>Sociaal</i>			Doet de gezichtsuitdrukking/ beweging van een bekende volwassene na (mond open, tong uitsteken) Merkt personen op die de ruimte binnen komen	(Reageert op zijn eigen naam)
<i>Spelontwikkeling</i>			(Reageert wanneer een ander een handeling verricht) (reageert wanneer een handeling van een ander stopt (mimiek, spierspanning, geluid))	

Leerlijn	P3	P4	P5	P6
<i>Emotioneel</i>				
<i>Sociaal</i>	(Kijkt verwachtingsvol wanneer hij een voorwerp aan een persoon geeft)	Kijkt naar andere leerlingen (Imiteert begroetings- en afscheidsrituelen (terugzwaaien))	(Voert op verzoek begroetings- en afscheidsrituelen uit (zwaaien, handgeven))	(Voert uit zichzelf begroetings- en afscheidsrituelen uit (zwaaien, hand geven))
<i>Taakontwikkeling/spelontwikkeling</i>			Kijkt naar een handeling van een andere leerling	

Leerlijn	1	2	3	4
<i>Omgaan met gevoelens</i>				Geeft aan of een ander zich boos, blij, bang of verdrietig voelt. Reageert na voordoen op een blij, verdrietig, boos of angstig gevoel van een ander.

Leerlijn	5	6	7	8
<i>Ervaringen delen</i>	Vraagt een bekende naar zijn gevoelens (waarom huil je?)			Vraagt een ander naar een (buiten)schoolse ervaring (hoe was het in de dierentuin?) Schat juist in of een ander een situatie grappig vindt of niet
<i>Omgaan met gevoelens</i>	Troost op eigen initiatief een bekende ander	Verplaatst zich in de gevoelens van een ander (toont medeleven, lacht mee, troost)	Gaat adequaat om met zijn gevoelens van jaloezie (herkent jaloezie, doet geen gemene dingen) Vertelt wat liegen en eerlijk zijn is	
<i>Respectvol en verantwoordelijk omgaan met anderen</i>	Geeft een complimentje over het uiterlijk of een werkje (mooie jas, mooi schilderij)		Zegt als een medeleerling wordt overgeslagen (hij heeft niets gehad) Vertelt waarom het aardig is om een ander te troosten	Betrekt een leerling die alleen is bij een activiteit

<i>Omgaan met conflicten</i>	Luistert naar een ander als die zijn excuses aanbiedt		Vertelt waarom een ander boos op hem is bij het vertonen van ongewenst gedrag Vertoont spijt en maakt het goed met een ander	Weet welke gedragingen bij anderen boze reacties oproepen
------------------------------	---	--	---	---

Leerlijn	9	10	11	12
<i>Ervaringen delen</i>		Stelt een wedervraag om ervaringen te delen (en hoe vond jij het schoolfeest?) Maakt een ander bewust aan het lachen (weet wat de ander leuk vindt)	Helpt een ander om te vertellen wat er is gebeurd (stelt vragen)	
<i>Omgaan met gevoelens</i>				Toont respect voor de gevoelens van een ander
<i>Respectvol en verantwoordelijk omgaan met anderen</i>	Geeft een complimentje over een handeling of gedrag	Komt voor een leerling op die wordt gepest Helpt uit zichzelf iemand die iets minder leuks moet doen		Vraagt iemand die niemand heeft om mee te doen met een groepsactiviteit
<i>Omgaan met conflicten</i>	Benoemt de oorzaak en het gevolg van eigen (agressief) gedrag	Toont begrip voor de gevoelens van een ander bij ruzie Vertelt bij navraag welk aandeel hij heeft gehad bij onenigheid	Schat juist in wanneer hij zich beter niet met een ruzie van anderen kan bemoeien	
<i>Samenwerken en overleggen</i>				Maakt een taakverdeling waarbij hij rekening houdt met de kwaliteiten van zichzelf en van een ander

Leerlijn	13	14	15	16
<i>Omgaan met je mogelijkheden/beperkingen</i>			Deelt ervaringen en tips met mensen die dezelfde moeilijkheden tegenkomen als hij	Geeft verschillen in beperkingen/ stoornissen aan tussen hemzelf en anderen
<i>Respectvol en verantwoordelijk omgaan met anderen</i>	Troost een leerling die gepest wordt	Reageert blij voor de ander, ondanks gevoelens van jaloezie Herkent verschillende gevoelens bij een ander	Komt op voor een leerling die gepest wordt Gaat aardig om met leerlingen die anders zijn dan anderen (niet pesten, betrekken bij activiteiten, complimenten geven) Helpt medeleerlingen die hij minder aardig vindt wanneer dit gevraagd wordt Toont respect voor de gevoelens van een ander	Komt op voor een leerling die in groepsverband gepest wordt (haalt hulp, probeert te bemiddelen) Merkt het wanneer een ander zich gekwetst voelt en stemt zijn gedrag hierop af Zorgt dat hij een ander niet kwetst
<i>Omgaan met conflicten</i>	Benoemt wat een roddel is	Toont begrip voor de gevoelens van een ander bij ruzie Schat juist in wanneer hij zich beter niet met een ruzie van anderen kan bemoeien		Benoemt hoe iemand die kritiek of een negatieve reactie krijgt zich kan voelen